

Vol. 15/ Issue: 34/ Spring 2021

**The Death of the Subject in the Social Networks Age,
the Perspective of Baudrillard's Fractal Reality**

Amirreza Mafi Shiraz

PhD Candidate, philosophy department, Islamic Azad University, North Tehran Branch, Tehran. Iran.

E-mail: amirmafishb@gmail.com

Bijan Abdolkarimi (corresponding author)

Associate Professor, philosophy department, Islamic Azad University, North Tehran Branch, Tehran. Iran.

E-mail: abdolkarimi12@gmail.com

Abstract

Western Philosophy has been preoccupied with the duality of subject and object and every modern philosopher has engaged with these concepts in accordance with their philosophical paradigms. Rene Descartes coined the modern conception of subject and Emanuel Kant expanded the Cartesian subject and provided a stable and non-negotiable theory of subject. Jean Baudrillard too has engaged with the duality of subject and object, though in implicit terms, through exploring simulation and simulacrum in the the three stages of symbolic, production and hyperreality. According to Baudrillard the image of reality has replaced the objective reality in the age of technological advancements and hyperreality is active to deny this very process. Upon the expansion of mass media in the twenty first century, Baudrillard added a new dimension to his theory: Fractal Reality, which is the result of the proliferation of images and the emptiness of meaning in the post-modern age. With the rise of cellphone technology and social media and endless inflation of images in the last decade, it appears that Fractal Reality has become even more intense. This “inflation,” has caused the dissolution of subject and object and with the demise of this duality, social media has replaced every reality and the subject has lost its meaning. This condition that is the result of the inflation of the endless images in social media may be called “inflated reality.” This concept furthers Baudrillard’s fractal reality and invites this French philosopher to the study of social media culture.

Keywords: subject, object, Baudrillard, hyperreality, fractal reality, inflated reality.

Received date: 2020.6.25

Accepted date: 2020.7.19

DOI: [10.22034/jpiut.2020.40194.2605](https://doi.org/10.22034/jpiut.2020.40194.2605)

Journal ISSN (print): 2251-7960 ISSN (online): 2423-4419

Journal Homepage: www.philosophy.tabrizu.ac.ir

Introduction

In the history of modern philosophy after Descartes, the subject, as the main metaphysical constituent, has been either welcomed or accepted with reluctance by thinkers. The modern subject is regarded as a criterion of existence and understanding of phenomena, it has the function of knowing as well. However, any understanding of the subject without the presence and appearance of object is quite impossible. It means that if there isn't any object in the domain of knowing, (to be known) the meaning of subject is disappeared because a non-understandable real phenomenon cannot be called an object. Accordingly, the subject and object are at each other's mercy, in that the presence of one guarantees the existence of the other. Technological developments of twentieth century restructured the relation of subject and the real world.

Television, radio and book and later cyberspace and the appearance of smart phones opened a new method in the object – subject relations. Nowadays, throughout the world a great number of people in developed or developing countries utilize the cyberspace in their daily activities. It is estimated that at least two out of eight persons in the world have smart phones or benefit of its services indirectly. If we subtract those who are not allowed to have cell phones and the individuals more than seventy years old from the total number, we see that a large number of active populace in developed or developing countries have been using smart phones or at least they are connected to some or other networks in cyberspace; most of them are a member of one or a few social media. The result is that today the subject has got a great part of its knowing of objects through virtual world indirectly.

Jean Baudrillard and media

Since the late decade of sixty, Jean Baudrillard, French thinker, devoted his life in analyzing the notion of simulation in different ages. He focused on the function of hyper-reality at the presence of modern subject through mass media. By analyzing different ages, Baudrillard declared that simulation is the indisputable fate of knowing objects by the subject and what the subject recognizes of its surroundings is not based on a representation of reality but it is in accordance with its simulation. For this very reason the function of mass media and especially television in simulating is prominent. Whatever one gets of reality, comes from television. At the onset of the current century, and after three decades of television domination in presenting a hyper-real image of the world and a hyper-real understanding in simulation period, Jean Baudrillard presented a new fourth order called "fractal reality". He believed that the epidemiologic displaying of an image of reality and simulating the objects in television do corrupt the whole meaning. In this way the reality is displayed extensively and the simulations hide the whole reality and such hidden reality is kept secret as well. In other words, fractal hyper-reality is a step in the simulation process which at the end depreciates and changes the meaning. Jean Baudrillard passed away before the advent and appearance of smart phones and operational systems. He predicted the forthcoming death of subject, he believed that subject will not exist anymore and it will not get any chance to know the objects and consequently during simulation process, the poor subject will be shattered.

Methodology

On the basis of Baudrillard's thoughts - who has been one of the most prominent thinkers in philosophy and studied the relation of knowing and getting meaning from objects through mass media - it is time to re-search in philosophical terms the present state of the world, namely the technological revolution of recent decades. Today the astonishing speed of internet programmed in the cell phones have opened a new horizon for human beings in knowing the world; internet has dramatically changed Heidegger Dasein (existence theory). Man has got the sovereignty of the world. Knowing of the world is in the hands of man. Today, in the age of social media "existence" does not mean being physically in the world but it means being present in media or to be online; the subject is meaningful on the network. Now, the subject lives side by side the smart phone within which it finds whatever of reality; all its being depends on it. If we consider Baudrillard's maxims concerning the concept of fractal hyper-reality, based on them we would be able to analyze the present situation in a way that the bases in the fourth order would lead us to imagine a fifth order in which the simulation of reality ends in an inflated hyper-reality. There the repetition of image in mass media the televised fractal hyper reality displayed leads to an inflated momentary hyper reality based on trends to the extent that it takes any chance of knowing the reality or any other phenomenon.

Results

With the advent of mass media an outburst of images was displayed in front of subject's eyes. They dissolved the distinction of subject and object and there is no difference between them. Nowadays, the subject finds itself in the womb of smart phones images and its being is simulated rapidly. In other words, as the technology develops, man intermingles more with simulation and practices a united hyper reality as though there isn't any version outside of it. By the help of smart phones and mass media which were invented after the death of Baudrillard, the unique hyper reality leads to a fifth order which we call it "inflated reality" where hyper reality is constantly propagated in mass media and shadows the eyes and deprive of sight the subject and disappear the world. With simulation in the fifth order which is the continuance of fractal hyper reality, namely fourth order coined by Baudrillard every piece of reality is produced, scanned and composed and finally as a result of being shared repeatedly becomes inflated and shades the eyes of the subject in knowing the object. It associates in subject and blindfolds it completely. After a while the inflated simulation disappears but is replaced by another inflated simulation whereby the process of inflation of hyper reality is shaped in the network and the essence of subject, namely the existence of man, takes place in it. This very network then unites the world that from there on there will be no such concepts of stranger and strangeness. Everything seems quite visible and discovery does not mean any more. However, the more things get visible and attainable, the more their reality will become secret. At this time the subject experiences a painful death because it has lost the object as a result of hyper reality being inflated in the network. Everything is existent in the presence of it and because it is united, it seems that there does not exist anything. The demise of subject and appearance of network takes place at the same time. Now, it is the "network" which ponders, so it does exist.

References

- Baudrillard, Jean (2017) *passwords*, Trans. Ali Rostamian. Tehran: Ketabe-e Pagard pub. (in Persian)
- Baudrillard, Jean (2017) *The intelligence of evil or the lucidity pact*. Trans. Hosein Mohammadi. Tehran: Mania Honar. (in Persian)
- Baudrillard, Jean (2017) *The transparency of evil: essays on extreme phenomena*. Trans. Pirooz Izadi. Tehran: Sales Pub. (in Persian)
- Baudrillard, Jean (2018) *Simulacres et simulation*, Tran. pirooz izadi. Tehran: Sales Pub. (in Persian)

مجله علمی پژوهش‌های فلسفی دانشگاه تبریز

سال ۱۵ / شماره ۳۴ / بهار ۱۴۰۰

مرگ سوژه در عصر شبکه‌های اجتماعی بر اساس مفهوم «واقعیت فرکتال» ژان بودریار

امیرضا مافی شیراز

دانشجوی دکتری گروه فلسفه، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران. amirmafish@gmail.com

بیژن عبدالکریمی (نویسنده مسئول)

دانشیار گروه فلسفه، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران، ایران. bijanabdolkarimi@yahoo.com

چکیده

فلسفه مدرن همواره با دو مفهوم سوژه و ابژه مواجه بوده و هر فیلسوفی در نظام فلسفی خود به تعریف این مفاهیم پرداخته است. دکارت به عنوان مبدع مفهوم سوژه در شکل مدرن آن و کانت به عنوان فیلسوفی که سوژه دکارتی را تعمیق بخشید، توانستند تلقی خود را از این دو مفهوم به مثابه اموری غیرقابل خدشه تثبیت کنند. ژان بودریار متأثر از آن، با بررسی وانموده‌ها در ادوار گوناگون، پس از بیان سه رده نمادین، تولید و فراواقعیت، به نحو ضمنی به تحلیل مواجهه میان سوژه و ابژه پرداخته است. او تصویر واقعیت را به مثابه ابژه‌ای قلمداد می‌کند که با پیشرفت تکنولوژی، جایگزین واقعیت ابژکتیو می‌شود و فراواقعیت، این جایگزینی را کتمان می‌کند. در قرن جاری، استیلای رسانه‌های تصویری باعث شد، بودریار رده دیگری را با نام فرکتال اضافه کند که محصول فراوانی تکثیر تصویر واقعیت و تهی شدن آن از معنا بوده است. در دهه گذشته و پس از درگذشت بودریار، با روی کار آمدن تکنولوژی جدید گوشی‌های تلفن همراه و ظهور شبکه‌های اجتماعی، واقعیت فرکتال، در وضع بسط یافته‌ای قرار گرفت که معلول تورم بی‌پایان تصاویر در شبکه‌های اجتماعی مجازی است و از فرط این تورم، فاصله میان سوژه و ابژه به کلی از بین رفته، سوژه معنای خود را از دست داده و شبکه جای هر واقعیتی را پر کرده است. این شرایط را که محصول تورم بی‌پایان تصاویر در شبکه‌های اجتماعی است، می‌توان نظم جدیدی در بسط رده چهارم نظریه بودریار قلمداد کرد و نام واقعیت متورم را برای آن پیشنهاد داد.

کلیدواژه‌ها: سوژه، ابژه، بودریار، فراواقعیت، واقعیت فرکتال، واقعیت متورم.

مقدمه

واژه سوژه (subject) از واژه لاتینی Subjectum گرفته شده و Subjectum ترجمه واژه یونانی Hypokemenon به معنای چیزی که پیش رو قرار گرفته، است (هایدگر، ۱۳۷۹: ۱۴۹). Hypokemenon اما آن چیزی است که در طی تغییرات ثابت می ماند و شالوده آن تغییرات است (کریچلی، ۱۳۹۱: ۱۳). به عبارت دیگر، جوهری است که از تغییرات مصون می ماند و ثبوت امر، به وجود آن است. با این حال، معنای این واژه در طول زمان تغییرات بسیاری یافته و امروز با آنچه در گذشته مورد استفاده قرار می گرفته یکسر متفاوت است. «این معنای مابعدالطبیعی از سوژه در وهله اول هیچ نسبت به خصوصی با انسان و اصلاً و ابداً با من ندارد.» (هایدگر، ۱۳۷۹: ۴۱) در واقع پیش از دکارت سوژه انسانی محصول نیروهای بیرونی که معمولاً متعلق به ساحت الهی بودند، تلقی می شد و در معرض حوادث، رخدادهای سرنوشت و تقدیر قرار می گرفت، اما دکارت در کتاب *تاملات در فلسفه اولی*، با طرح یک رویه شکاکانه، به نحو روشمند، درباره هر چیزی که امکانش را داشت، شک کرد تا امری بیاید که شک در آن ناممکن باشد و مبنا و جوهر شناخت قرار گیرد. او با از بین بردن همه چیز و شک درباره هر آنچه بودنش یقینی تلقی می شد، به یک انگاره مشهور رسید: «می اندیشم، پس هستم» (cogito ergo sum)، که بعدها به واسطه واژه «کوژیتو» در آغاز عبارت فرانسوی، به کوژیتوی دکارت مشهور شد. به این ترتیب، دریافت معنای جهان بیرون، در گرو شناخت «من» یا همان سوژه/ فاعل شناسا قرار گرفت و این، علاوه بر انقلاب در ساختار معرفت بشری، شأن هستی بخشی نیز یافت. صد و پنجاه سال پس از دکارت، در پایان سده هجدهم، ایمانوئل کانت، فیلسوف آلمانی، پیامدهای پیش آمده از نظریه فیلسوف فرانسوی را مورد مطالعه و بررسی مجدد قرار داد. کانت، به دنبال توصیف ساختارهای مشترک آگاهی ذهنی انسان بود که امکان معرفت را مهیا کنند، بدون آنکه به پروردگاری، ضمانت بخش آگاهی، آنچنان که در نهایت دکارت به آن دست یازید، محتاج باشند. در واقع کانت می کوشید تا با تبیین ساختار ذهن انسان، بدون توسل به امری فراتر، به تحقق پیشینی آگاهی و معرفت دست یابد. او نام نظریه انقلابی خود را متأثر از نظریات کپرنیک^۱، انقلاب کپرنیکی گذاشت. کانت معتقد بود، اگر بتوانیم ساختاری همگانی را به نحو پیشینی، طی مقولاتی مبتنی بر زمانمندی و مکانمندی در فاهمه، تبیین کنیم که بر اساس آن، همه انسان ها، نمود (phenomena) ها را در ذهن خود به یک شکل بسازند، آنگاه می توانیم پدیدارها یا نمودها را معرفت عینی به حساب بیاوریم، بدون آنکه نیاز داشته باشیم، نمودها را با ذوات (nomana) بیرونی شان مطابقت دهیم. یعنی به جای فرض آنکه معرفت بر اساس مطابقت نمودها با واقعیت بیرونی شان شکل می گیرد، با تبیین یک ساختار مشترک در ذهن انسان ها، معرفت را امری درونی بر اساس ادراک مشترک پدیدارها لحاظ کنیم (کانت، ۱۳۹۴: ۸۱-۹۳). به عبارت دیگر کانت معتقد بود که ما با شناساندن این ساختارها نشان می دهیم که انسان ها صرفاً به فنومن ها یا پدیدارها دسترسی دارند و نومن ها یا ذوات را نمی توانند بشناسند و چون درک پدیدارها بر اساس ساختارهای ذهنی، یکسان است، آن ها آگاهی و معرفت محسوب می شوند. کانت می نویسد: «اگر لازم باشد که شهود با ساختار اعیان مطابقت کند، نمی دانم که چگونه می توانیم ماقبل تجربه، درباره اعیان چیزی بدانیم؛ اما اگر عین باید با ساختار قوه شهود ما مطابقت یابد، مشکلی در طرح چنین امکانی نمی بینم.» (همان: ۸۰) کانت می خواست نشان دهد تجربه انسان ها از جهان، فارغ از اینکه خود جهان چیست، مشترک و یک دست است و نیازی نیست اطمینان حاصل شود که آیا فهم فرد از امر بیرونی با واقعیت مطابقت عینی دارد یا نه؛ همین که تبیین شود فهم مشترک بر اساس ساختارهای ذهنی، عقلاً ممکن است، تعیین پدیدارها در ذهن انسان، آگاهی را تشکیل می دهد.

به این ترتیب، در دوره جدید و در عمومی‌ترین تعریف ممکن سوژه به عنوان فاعل شناسا و ابژه به عنوان متعلق شناخت، محسوب می‌شوند و همه فلسفه مدرن بر اساس این ثنویت، شکل گرفته است. این مقاله قصد دارد تا فارغ از برداشت‌های معنایی متعدد از سوژه، به پرداخت نظری آن توسط ژان بودریار، متفکر فرانسوی قرن بیستم بپردازد و بر اساس آراء او و محققان عصر اینترنت، وضعیت سوژه در عصر شبکه‌های اجتماعی را تحلیل نماید.

سوژه در عصر مدرن

امروزه بیش از هر چیزی تصویر واقعیتِ ابژکتیو است که توسط تکنولوژی روز، یعنی گوشی‌های هوشمند (smart phone) و با واسطه‌گری شبکه‌های اجتماعی (social networks) در اختیار ما قرار می‌گیرد. زیرا «تنها لازم است نشان دهیم که حتی اگر ابژه‌ها خارج از ما وجود دارند، مطلقاً نمی‌توانیم چیزی در مورد واقعیتِ ابژکتیو آن‌ها بدانیم. چرا که چیزها تنها از طریق بازنمایی برای ما آشکار می‌شوند. باور به اینکه این بازنمایی‌ها و تأثیرات، توسط ابژه‌های بیرونی تعیین شده‌اند، خود یک بازنمایی مضاعف است.» (بودریار، ۱۳۹۷: پ: ۶۲) یعنی در عصر جدید، به جز تجربه پیرامونی‌مان، ما فکر می‌کنیم که به ابژه دسترسی داریم، حال آنکه تنها به تصویر بازنمایی شده و سپس وانمایی (simulacra) شده آن‌ها می‌رسیم. تفاوت میان بودریار و کانت که هر دو به ابژه‌ها توجه دارند، در اینجا است؛ کانت معتقد بود ما بر اساس ساختار مشترک ذهنی به پدیدار/ نمود که بازنمایی واقعیت است، نائل می‌شویم و بودریار اعتقاد دارد که ما با وانموده که محصول وانمایی واقعیت در عصر جدید است، مواجهیم؛ لذا پدیداری که درک می‌کنیم، نه نسبتی با ذات (وجود فی‌نفسه) دارد و نه به دلیل تکثر و انتشار گسترده تصاویر، امکان تحقق فاهمه مشترکی برای سوژه باقی گذاشته است.

بر همین اساس، بودریار جهان پس از رنسانس را در سه نظم/رده متفاوت، در زمینه شبیه‌سازی یا وانمودن، مبتنی بر قانون ارزش بررسی و سوژه را در قبال واقعیت و ابژه‌ها، واجد سه نظم و رده قلمداد می‌کند. او معتقد است از رنسانس تا انقلاب صنعتی، نخستین مرتبه وانموده (simulation)ها شکل می‌گیرد، جایی که در آن، تفاوت میان واقعیت و تصویر کاملاً مشهود است و امکان فهم این تفاوت، برای هر بیننده‌ای وجود دارد. یعنی سوژه با شناخت ابژکتیو امر واقع و بدیل آن می‌فهمد که کدام واقعی و کدام تصویر این واقعیت است. با ظهور انقلاب صنعتی، جهش تکنولوژی و شیوع تولید، کالاوارگی و تغییر نظام ارزش نمادین اشیاء، به ارزش مبادله‌ای، مرحله دوم وانموده‌ها آغاز می‌شود. نظام مبادله‌ای می‌گوید: ارزش یک محصول، ارزش بازاری آن است که با قیمت، اندازه‌گیری می‌شود، محصولی که در نظام تکنولوژی و سپس بازار به کالا بدل شده است. یعنی سوژه نمی‌تواند در تولید صنعتی، میان امر اصیل و تولید از الگوی آن یا رونوشت‌های آن به راحتی تمایز قائل شود. با این همه و با از میان رفتن مرزبندی دقیق میان واقعیت و تصویر، بودریار همچنان معتقد است واقعیت در این دوره پابرجاست و می‌شود آن را تشخیص داد. به اعتقاد بودریار، مرحله سوم وانموده‌ها، دوره وانمایی است و مرکز اندیشه بودریار در بیان این مقطع قرار گرفته و عنوان فراواقعیت (hyper-reality) به مناسبت آن جعل شده است. بودریار اعتقاد دارد، در دوران پساصنعتی و با رشد فزاینده تکنولوژی، به دلیل ظهور و فراگیری رسانه‌ها و بمباران تصاویر، اساساً دیگر دسترسی به امر واقعی وجود ندارد و همه چیز ذیل تصاویر است. به این ترتیب، واقعیت به محاق رفته و در غیابش، فراواقعیت که از وانمایی واقعیت و نه بازنمایی آن پدید آمده، به ظهور ابژه وانموده در محضر سوژه بدل شده است و در عین حال با واقع‌نمایی حاد، غیبت واقعیت را کتمان می‌کند. در واقع بودریار معتقد است در ای دوره دیگر ما دیگر نمی‌توانیم طوری درباره وانموده‌ها صحبت کنیم که آن‌ها را بازتاب یا واکنش به دنیا قلمداد

کنیم، آن‌ها خود دنیا هستند (Baudrillard, 2001: 45). این مرحله با ورود تکنولوژی در زندگی فردی و رشد چشمگیر مصرف تصاویر در سلطه رسانه‌ها آغاز می‌شود و چنان اوج می‌گیرد که سوژه تنها می‌تواند امر فراواقعی را درک کند و خود تبدیل به فراواقعیت می‌شود؛ حتی قضاوت‌ها، داورى‌ها و رفتارهای مبتنی بر ابژه‌های فراواقعی است و هیچ دریافتی از واقعیت، چه پدیداری و چه ذاتی ندارد. این فراواقعیت، سومین مرحله وانمایی است که جهان شناخت را سراسر در وانموده‌ها غرق می‌کند. زیگمونت باومن (Zygmunt Bauman)، جامعه‌شناس و فیلسوف لهستانی‌الاصل، در کتاب *اشارات‌های پست‌مدرنیته* می‌نویسد:

مفهوم معمول وانمودن، همراه با بقیه زبان ما، اصل واقعیت را سرپا نگه می‌دارد؛ وانمودن بودریار این اصل را از پای بست ویران می‌کند. همه وانمودن‌ها دروغ و نیرنگند، اما وانمودن مورد نظر بودریار، نیرنگی است مضاعف: در این جا دیگر مسئله باز نمود غلط واقعیت (ایدئولوژی) در میان نیست، بلکه پنهان داشتن این واقعیت مطرح است که امر واقعی دیگر واقعی نیست... ما در وضعیت فراواقعی به سر می‌بریم. واقعیت، واقعی‌تر از واقعی است. (باومن، ۱۳۹۳: ۲۶۳)

در این دوره، به دلیل تکثر و انتشار بیش از حد تصویر، دیگر تلاش سوژه برای رسیدن به شناخت واقعی و معنای نهایی ابژه، بی‌فایده است؛ همه چیز، ذیل تصاویر واقعی‌تر و در دسترس‌تر از واقعیت می‌نماید و چنان همه چیز واقعی است که اصلاً غیر واقعی وجود ندارد. بودریار این لحظه را «نوعی فراواقعیت که به واقعیت و توهم [توآمان] خاتمه می‌دهد» توصیف کرده است (Baudrillard, 2005: 2) دوره وانمایی، دوره‌ای است که اساساً جهان، همان امر وانموده است و کسی نمی‌داند که جهانی واقعی هست. «امروزه واقعی و خیالی در کلیتی عملیاتی در هم آمیخته‌اند و جذبه زیباشناختی در همه جا یافت می‌شود.» (Ibid, 1993: 146)

بودریار در کتاب *شفافیت شیاطانی* اشاره می‌کند که سال‌های پایانی قرن بیستم و سال‌های آغازین قرن بیست و یکم، نظم چهارمی پدید آمده که تصویر مانند ویروس به همه جا سرایت می‌کند. مرحله‌ای که نامش می‌تواند فرکتال (fractal)^۲ باشد، یعنی دوره‌ای که تصویر با سرعت مانند ویروس روی زمین تکثیر و آنچنان پیش چشم قرار می‌گیرد که مبتذل می‌شود، از هیبت می‌افتد و معنایش را از دست می‌دهد (نک: بودریار، ۱۳۹۷: ۱۱).

بودریار با اشاره به پخش و اشتراک تصاویر دردناک زندان ابوغریب، این مرحله چهارم را در تداوم مرحله سوم با نام «واقعیت فرکتال / مکمل / ویروسی»، طرح می‌کند و مرادش تهی شدن تصویر از هرگونه معنایی است. مرحله نابودی واقعیت در تکثر مبتذل تصاویر و از بین رفتن معنای آن. دوره‌ای که، تصویر، با برهنگی و عریانی بی‌پایان معنا همراه است و سوژه چنان غرق این تصویر است که راه خروج ندارد. بودریار اشاره می‌کند که با گسترش تکنولوژی و وجود فناوری‌های انتشار در آغاز قرن بیست و یکم، اساساً امکان گریز از هجمه در تصویر زیستن وجود ندارد و همه چیز حتی خویشتن، در حال وانمود شدن است. سوژه، چنان در این مرحله به تصویر نزدیک می‌شود که امکان هرگونه فاصله‌گذاری را میان خود و ابژه از دست می‌دهد (همان: ۱۲). بودریار، درک جدیدش از نظم چهارم را که دیگر نه ارزش طبیعی دارد، نه ارزش کالایی و نه ارزش نشانه‌ای، حول فقدان ارزش طرح‌ریزی می‌کند و آن را نه جایگزین، که در تداوم مسیر سه نظم پیشین خود می‌پندارد.

در نظم فرکتال، تکنولوژی تمام تلاش خود را برای بی‌ارزش کردن همه چیز به کار بسته است، اما این پایان ماجرا نیست؛ زیرا امروز، با ظهور گوشی‌های هوشمند، گسترش شبکه‌های اجتماعی و نسل جدید اینترنت اتفاقات دیگری در حال رخ دادن هستند. دوره‌ای که همه چیز وارد جهان بی‌پایان شبکه شده و شبکه‌های اجتماعی، مجال یافته‌اند تا در عرصه نامتناهی خود، سوژه را در فراواقعیتی نامتناهی از خود تهی کنند.

مثلا ویروس کرونا که چند میلیون نفر را در واقعیت مبتلا کرده است، در شبکه‌های اجتماعی میلیاردها نفر را مبتلا می‌کند. امروز آدم‌ها، بیش از آنکه خود مبتلا به واقعیت کرونا باشند، مبتلا به تصویر برساخت‌شده کرونا در شبکه‌های اجتماعی هستند. به عبارت دیگر این روزها، هر انسانی «ممکن» است کرونا بگیرد، اما کرونا «قطعا» همه انسان‌هایی را که به رسانه مرتبطاند گرفته است. کرونا واقعیتی نظیر سایر وقایع است اما امروز تبدیل به واقعیت فرکتالی شده که مدام متورم می‌شود و این تورم مضاعف، انسان را زیر بار آن فلج می‌کند. امروز اسمارت‌فون به عنوان دریاچه شناخت انسان و رابط او با جهان، هر امر ترندشده‌ای را بر سر او بمباران می‌کند و واقعیت چیزی نیست جز تصویر وانموده شده آن. اگر تا دیروز رسانه هدایت شده، واقعیت و شناخت انسان را می‌ساخت، امروز فضای مجازی بدون مهار که هر فردی منفردا در آن نقش ایفا می‌کند، واقعیت و جهان انسان را می‌سازد.

واقعیت در عصر شبکه‌های اجتماعی

در عصر شبکه‌های اجتماعی، امر فراواقعی، خود در مسیر افراط بی‌سرانجام قرار دارد. ما امروز با سوژه‌ای مواجهیم که در فراواقعیت دیجیتال که محصول تصادف و تصادم است، گرفتار شده است، فراواقعیتی که از عصر تلویزیون‌ها گذشته و به عصر شبکه‌های اجتماعی و در جمع بودن، بدیل انزوا، رسیده است. «در اولین سال‌های هزاره جدید، فرهنگ مشارکتی واژه باب روز بود که بر توان بالقوه وب برای پروراندن اتصال‌ها، ایجاد اجتماع‌ها و پیشبرد دموکراسی، دلالت می‌کرد.» (فن‌دایک، ۱۳۹۶: ۱۵) شبکه‌های اجتماعی مجازی، در میان امکانات تکنولوژی، توسعه کم‌نظیری دارند و طی پانزده سال گذشته، در تمام شئون زندگی افراد وارد شدند. «در نتیجه تماس این پلت‌فرم‌ها، ساختاری جدید ظاهر شد: اکوسیستمی از رسانه‌های متصل با تعداد زیادی از بازیگران کوچک و بزرگ. تحول از ارتباطات شبکه‌ای به اجتماع‌گرویی «پلت‌فرمی» و از فرهنگ مشارکتی به فرهنگ اتصال در یک دوره زمانی نسبتاً کوتاه ده ساله روی داد.» (همان: ۱۶) به این ترتیب، تکنولوژی، تمام قد در مسیر بسط بی‌پایان و بی‌انتهای فضای مجازی و سرعت گردش اطلاعات برای تحقق اجتماع قدم بر می‌دارد. هر روز بر امکانات، ابزارها و ابزارک‌ها افزوده می‌شود و به نحو افسار گسیخته، همه چیز قابلیت مرئی شدن می‌یابد. مهمترین عنصر در دوره استیلای رسانه‌های جمعی نظیر تلویزیون، یکسویه بودن ریزش اطلاعات بود که بعدها با ظهور تلویزیون‌های تعاملی، مخاطب نیز کمی وارد جرگه معاملات نمادین شد؛ اما در عصر شبکه‌های اجتماعی، دیگر هیچ تناسبی وجود ندارد و حال مهمترین عنصر در این دوره فردیت افراطی برای در اجتماع بودن، ذیل امکانات بی‌کران و نامتناهی است که می‌تواند معنا را پی در پی دچار دگرگونی و اضمحلال کند. از نظر بودریار، مراحل پیاپی تصویر ابتدا، بازتاب یک واقعیت عمیق است؛ سپس واقعیت پوشیده می‌شود و ماهیت آن تغییر پیدا می‌کند. بعد غیبت واقعیت خود پنهان می‌شود. رابطه با واقعیت از بین می‌رود و دست آخر وانموده خالصاً تنها خود است (نک: بودریار، ۱۳۹۷: ۱۶). بیونگ چول‌هان (Byung Chul-Han) فیلسوف تکنولوژی کره‌ای که آثارش از سال ۲۰۰۹ به بعد، ترجمه شده است؛ در کتاب درگله ادعا دارد: «آدم‌های عصر دیجیتال ممکن است خود را ساکن نوعی محیط دموکراتیک نوین بدانند که در آن در حال ارتباط جعلی با قدرتمندان و ثروتمندان و آدم‌های مشهورند، اما آن‌ها در عین حال تحت مشاهده دائم هستند و هر لحظه در معرض حمله از سوی گله قرار دارند.» (Nathan West: 2017) عصر دیجیتال و امکاناتی که شبکه‌های اجتماعی جدید در اختیار کاربران می‌گذارد می‌تواند، رابطه را به اطلاعات تقلیل دهد. «شبکه‌های اجتماعی افراطی‌ترین جلوه برابری دموکراسی هستند، امکاناتی که دونالد ترامپ در توئیتر دارد، فی‌نفسه فرقی با کودک پناهجوی سوری ندارد. شبکه‌های اجتماعی "فاصله" را که بنیاد ساختارهای اجتماعی است، از بین می‌برد.» (ibid) همه چیز در مسیر مرئی شدن پیش می‌رود و همه از یک امکان استفاده می‌کنند،

این استفاده از یک امکان، یعنی از بین رفتن فاصله میان سوژه و ابژه، رسیدن به یک حد مشترک؛ یک حد از حد گذشته مشترک و این یعنی غایب شدن ابژه. سیلابی در جهت تخریب هر بنای معرفتی سنتی و تهی شدن از هر معنایی که وجود دارد، زیرا معنا به مجرد آنکه بخواهد ساخته شود، فرو می‌ریزد. همان در کتاب خود و در فصل «از سوژه به پروژه» می‌نویسد:

امروز هستی‌شناسی اگزیستانسیال هایدگر باید بازنویسی شود، زیرا انسان دیگر خود را به منزله سوژه تسلیم‌شونده باور ندارد. بلکه در عوض خود را سوژه‌ای خویش‌ساز و خود بهینه‌ساز می‌شمارد. بی‌گمان تکامل از سوژه به پروژه قبل از ظهور رسانه دیجیتال در حال وقوع بوده است. با این وجود، این فرمول برقرار است: صور هستی یا زندگی در هر زمان، در مراحل بحرانی، خواستار فرم‌هایی از بیان هستند که تنها در یک رسانه جدید به شکوفایی می‌رسند. صورت‌هایی که زندگی به خود می‌گیرد، به رسانه‌های همه‌گیر وابسته است. (ibid)

سوژه در وانمایی رسانه‌ها هم موثر است و هم از آن متأثر است. سوژه، واقعیت را به مثابه ابژه وانموده می‌خواهد به چنگ آورد؛ اما این تصویر هم وانمایی شده، اصلتش از بین رفته و مدام می‌گریزد. سوژه که الهه عصر تصویر جهان است؛ مدتی در برابر رسانه‌ها منفعل می‌شود، اما در وضع ظهور فردیت در قالب گوشی‌های هوشمند با وانمایی، به مقام اعلی خود در کشف جهان، به خیال خودش، جنبه‌ای جدی‌تر می‌دهد. سوژه هم جهان را در تصویر وانمایی شده مصرف می‌کند و هم خود مصرف دیگران را با خلق تصویر وانمایی شده، تامین می‌نماید و بدین ترتیب واقعیت حیات او، فراواقعیت می‌شود. یک فراواقعیت نامتناهی بی‌معنا. «پایان، هدف یا مقصود هر امری است. پایان چیزی است که به امور معنا می‌بخشد. هنگامی که شما درگیر فرایندهایی می‌شوید که در زنجیره‌ای از کنش‌ها و واکنش‌ها مرتب می‌بالند و رشد می‌کنند، زنجیره‌ای که ورای یک حد مشخص به یک حد نهایی و رصدناپذیر می‌رسد، امور دیگر هیچ قطعیت و هیچ معنایی ندارند.» (بودریار، ۱۳۹۶: ۹۴) عصر اینترنت، عصر بی‌پایانی جهان است. جایی است که بشر نمی‌تواند بر همه چیز مسلط شود و از رهگذر این تسلط، معنا را دریابد. همین که فرد می‌خواهد تصویر را درک کند، تصویر بعدی فرا می‌رسد و این همان اغواگری تصاویر است، همان ربط تأخیر و تعویق بی‌پایان دلالت‌ها در اندیشه پسامدرن. «ما هماره به این توهم پناه می‌بریم که چیزها سرانجامی دارند، از همین رو معنادارند.» (همان: ۹۷) به عبارتی ما در این دوره چنان درون تصاویریم که حتی نمی‌توانیم آن‌ها را به عنوان ابژه‌ای مجزا از خودمان درک کنیم، برای همین، تصویر، مابه‌ازای هستی است و این هستی مدام در شبکه‌های اجتماعی خود را بیش از پیش تحمیل می‌کند. امروز دیگر سوژه با «وجود» مواجه نیست، همه چیز در گوشی هوشمند اوست و دریچه ارتباطش، وسیله همیشه همراهش است. نحوه بودنی که نمود او را محقق می‌کند؛ بی‌آنکه بتواند ماهیت و هویت ثابتی را بسازد.

همان، تصویری از جهان را ترسیم می‌کند که در آن همه آدم‌ها، بی‌وقفه به فضای مجازی متصل‌اند و پی در پی، صفحات لمسی را با انگشتان خود زیر و رو می‌کنند، جایی که اسکایپ ارتباطات واقعی رودررو را تهدید می‌کند و تبلیغ خویش‌ساز شیوه غالب تولید می‌شود. در این مسیر سوژه مدام می‌خواهد بگوید: من کیستم، خودش را ارائه دهد، تا با خودش مواجه شود؛ اما این خود بر ساخت شده، دیگر او نیست، همان «هیچ‌کس» است. «هیچ‌کس»ی که در قبال و تعامل هیچ‌کس‌های دیگر، «هیچ» تر می‌شود. زینب توفکچی (Zeynep Tufekci)، استاد جامعه‌شناسی دانشگاه کارولینای شمالی که عمده تحقیقاتش درباره تأثیر تکنولوژی‌های جدید بر سیاست و

مسئولیت‌های شرکت‌های تکنولوژی در این زمینه بوده، معتقد است اگر در گذشته نیاز بود که برای سانسور، یک عده تفنگدار، اسلحه را روی سر یک گوینده بگیرند، امروز دیگر چنین ماجرای وجود ندارد. آدم‌ها آزادند تا هر چه می‌خواهند بیان کنند. دیگر یک قادر مسیرساز مطلق وجود ندارد. بلکه قدرتی برگرفته از تجمع آدم‌ها وجود دارد، که هیچ قوه عاقله‌ای آن را هدایت نمی‌کند. یک قدرت ابرگون که می‌تواند هشتگی را داغ کند یا طوفان توییتری به راه بیندازد. قدرتی که می‌تواند دم به آتش رسوایی یک آدم بدهد، یا یک آدم بی‌ربط را رئیس‌جمهور کند. حالا دیگر سانسور، یک امر قدرتمند توسط عده‌ای نیست. سانسور، کنمان خویشتن است، تا با گله مجازی آدم‌ها مواجه نشوی. شیوه معیار سانسور برای دهه‌ها چنین بود: گلوگاه‌های اصلی انتشار خبر را شناسایی و مسدود کن. حالا... دیگر گلوگاه اصلی وجود ندارد و خبرها در شبکه‌ای عظیم از ارتباطات فردی مجازی دست به دست می‌شوند (Tufekci: 2018). امروز دیگر به واسطه شبکه‌های اجتماعی و گوشی‌های هوشمند، هر کس در نقش یک رسانه حضور دارد، می‌تواند هر چیزی را که تصمیم دارد بگوید یا بنویسد. اما این عصر طلایی آزادی بیان، می‌تواند سوژه را در معرض وابستگی و اضطراب مدام قرار دهد. برای او توهم قدرت ایجاد کند، او را مدام با «ماسماسک»‌های اطلاعاتی قلقلک دهد و «اعتیاد» بسازد، در حالی که این اطلاعات، هیچ کدام واقعی نیستند، این دوره می‌تواند انسانی را بسازد که بدون شبکه هیچ است، نیست می‌شود و با شبکه، از نیستی خود غفلت می‌کند. شان پارکر (Sean Parker) اولین مدیر فیسبوک تأکید کرده که شبکه‌های اجتماعی، آگاهانه و عامدانه، از نقصان‌های روان‌شناختی انسان‌ها سوءاستفاده می‌کنند، تا کاربرانشان را هر چه بیشتر، مانند یک نوع اعتیاد درگیر کنند. همچنین نیک بیلتون در یادداشت خود پیرامون پایان عصر شبکه‌های اجتماعی در ونیتی‌فر معتقد است: آیا مردم ده سال یا صد سال دیگر، از این تعجب نخواهند کرد که عده‌ای به شبکه‌های اجتماعی اعتیاد داشتند؟ شبکه‌هایی که آزارگری را تسهیل می‌کرده و تروریست‌ها با کمک آن‌ها به عضو گیری می‌پرداختند؟ او یادآور می‌شود که بسیاری از خالقان و تولیدکنندگان فیسبوک، از آن خارج شدند و این خروج را به او اطلاع دادند. اما آیا با خروج آن‌ها مسئله ما با شبکه‌های اجتماعی پاک می‌شود؟ بیلتون خوش‌بینانه می‌نویسد که مردم به دلیل پیروزی توییتری دونالد ترامپ، توییتر، فیسبوک و اینستاگرام را ترک می‌کنند و این اعتیاد را از بین خواهند برد (Bilton: 2017). اما نگارنده از او می‌پرسد آیا صد سال دیگر، آدم‌های بدون شبکه وجود دارند؟ این کدام اعتیاد است که دامن فهم هر لحظه بشر را گرفته است، اعتیاد به نیاز هر لحظه سوژه به فهم بودن‌اش و اینکه سوژه همواره می‌خواهد خودش را حفظ کند؟ سوژه باید برای این تحفظ کنش داشته باشد و امروز تنها راه ابراز «بودن»، آنلاین شدن است. اعتیاد به شبکه‌ها آنچنان که پارکر اعتراف کرده، صرفاً یک مسئله روانشناسی یا جامعه‌شناختی نیست، بلکه یک مسئله کاملاً فلسفی است، مسئله‌ای که باعث می‌شود انسان برای درک مداوم خویشتن، خود را هر لحظه در شبکه بازنمایی و بازتولید کند، همزمان از آزادی گسترده شبکه بهره‌مند باشد و زیر فشار تغییر نظام معرفتی خود، شرایط جانکاهی را تجربه نماید. انسان در این شرایط دچار از خودبیگانگی است و تلاش برای انکشاف خویشتن، ره به جایی نمی‌برد.

با ظهور و وفور شبکه‌های اجتماعی سهل‌الوصول، مانند اینستاگرام، تلگرام و توییتر، عصر صفحات پرطمطراق فیسبوکی به امکانات ساده اشتراک تصویر/متن تبدیل شده و جنبه/جلوه دیگری از واقعیت فرکتال یا فراواقعیت ظهور یافته که آن مبتنی بر مصرف بی‌رویه تصویر، تکرار و اکو شدن بخش‌های تقطیع‌شده و تدوین شده از واقعیت در مقام تصویر است که تک‌تک آدم‌ها در خلق و نشر آن دست دارند. یعنی امروز هر کسی بدون آنکه صاحب رسانه رسمی باشد، به مدد رشد تکنولوژی، رسانه فردی فراگیر دارد و می‌تواند با تدوین و تقطیع تصاویری از خود و پیرامونش، وانموده بسازد و واقعیت را آن‌طور که می‌خواهد، در اجتماع، وانمایی کند، آن را پشت سر

بگذارد و سپس فراواقعیت دیگری را خلق نماید که این مخلوق جدید و مجزا، به دلیل آکو شدن و اشتراک بسیارش در صفحات مجازی، «متورم» می‌شود. آنچنان که به یک توده توخالی حجیم از فراواقعیت مکرر بدل می‌گردد و واقعیت و رونوشت آن را توأمان می‌زداید و یک وانموده بسطیافته می‌شود که همگان به آن وانموده مبسوط فراواقعیتی، واکنش نشان می‌دهند و دوباره وانمایی‌های جدید و متورم‌تر تداوم می‌یابند. در این شرایط انسان‌ها لحظه‌لحظه خود را در هر مقام و وضعیتی به اشتراک می‌گذارند و واقعیت، همان امر متورم دست به دست شده‌ای است که در یک بافتار به هم پیوسته نامنتظم، اما جزء به جزء، توسط افراد مختلف ساخته می‌شود. تداوم همان واقعیت فرکنالی که حالا حجیم و متورم شده و انگار انسان را نایبنا می‌کند و ربط او را با واقعیت، مطلقاً از بین می‌برد. می‌توان این رده از وانمایی را که دیگر نه در تلویزیون بلکه در شبکه‌های اجتماعی نصب شده روی گوشی‌های هوشمند محقق شده و تکمیل‌کننده پخش و ویروسی تصاویر است، نظم پنجمی در ادامه نظم چهارم تلقی کرد و آن را *واقعیت متورم نام نهاد*. واقعیت متورمی که علاوه بر فقدان ارزش، دچار مرگ سوژه شناسنده ارزش نیز شده است.

سوژه نظم پنجم، غرق شده در تصاویر ابژه‌ای است که جهان مجازی برایش می‌سازد. وجود او، حالا وجود مجازی شده است و هستی‌اش، صرفاً در دنیای مجازی معنا پیدا می‌کند. جایی که سوژه معلق در وانموده‌ها، آنان را چون ابژه می‌پندارد، آن‌ها را فنومن‌های جاری می‌بیند و در غیاب واقعیت و حقیقت، در جهانی که واقعیت نداشتنش، واقعیت دارد، توهم شناخت و معرفت می‌یابد؛ آن هم از چیزی که وجود ندارد و تهی است. در واقع سوژه‌کنیوسم دکارتی_کانتی، در دوره واقعیت متورم، در مسیر بی‌پایانی مستحیل شده و موج‌های پی در پی این واقعیت متورم / واقعیت مکمل متورم، که انگار مانند کف حجم دارد اما آنچنان واقعی نیست که واقعیت یافته، هر روز ظهور تازه‌تری می‌کند، با همان سرعت زائل می‌شود و واقعیت متورم شده جدیدی پدید می‌آید که این واقعیت، مانند ویروس تکثیرشده‌ای، خود را معرفت می‌نمایاند و سوژه مدام در توهم آن حباب است.

در واقع سوژه با واقعیت وانمایی شده متورمی مواجه است که سوژه‌های دیگر در تحمیل آن دخیل‌اند، وانموده‌ای که عمر کوتاهی دارد، مستأصل و متزلزل است و دستیابی به اصل و چگونگی آن، مدام معوق می‌گردد تا در اعماق تاریکی دنیای مجازی گم شود.

اگر در سال ۲۰۰۴ تصاویر زندان ابوغریب، ماه‌ها تیتیر رسانه‌های جهان بود و بر اثر تکرار فراواقعیتی، آنچنان که بودریار فکر می‌کرد، واقعیت دردناکش از بین می‌رفت و مبتذل می‌شد؛ در مرتبه واقعیت متورم که گریبان امروز جهان مجازی را گرفته، هر سوژه مبتنی بر «خویشتن بی خویش» امکان اشتراک هر وانموده‌ای را دارد و مدام خود در ساخت و دریافت این فراواقعیت دخیل است. اگر در دوره سلطه تلویزیون، سوژه، مقهور رسانه در اختیار قدرت‌ها بود؛ امروز هر سوژه تولیدکننده و مصرف‌کننده توأمان وانموده‌ها در یک اجتماع غیرواقعی است.

در این شرایط امر اجتماعی، مطلقاً دچار فروپاشی می‌شود. چون مسئله اجتماعی واقعیت ندارد و همه چیز در فراواقعیت رخ می‌دهد. قدرت هم فعلیت دارد و هم منفعل است. اما ماده فعل، اصلاً وجود ندارد. پلورالیسم لگام گسیخته وانمایی واقعیت در تصاویر، به نحو غیر هدفمند، در واقعیت وانموده فرد، در تصاویری که از خود و پیرامونش می‌سازد یا دریافت می‌کند، جلوه می‌کند و همه چیز به نحو غیر قابل مهار می‌شود، در حالیکه این اعیان عربیان، دستچین شده و تقطیع شده است و هشتگ (hashtag) ها^۳ مانند رشته‌های بی‌بنیان فراواقعیت، وانموده‌ها را به هم مرتبط می‌کنند و آشوب می‌سازند. مثلاً فیلمی از یک مراسم، یک اتفاق، یک اظهارنظر، با تقطیع جدی، ترند (trend)^۴ می‌شود و تمام آن واقعیتی که فیلم مربوط به آن است از بین می‌رود و آدم‌ها نه نسبت به واقعیت، که نسبت به واقعیت وانموده شده متورم، واکنش نشان می‌دهند و این وانموده به سرعت، با

رشد ابعاد برخاسته از واکنش‌ها، هشتگ‌ها و اشتراک‌گذاری‌ها، متورم‌تر می‌شود و پی در پی وانمایی جدید پدید می‌آید و بعد از تورم، ناگهان می‌ترکد، معنایش مضمحل می‌شود، فروکش می‌کند و وانموده متورم بعدی ظهور می‌نماید.

به این ترتیب، سوژه در واقعیت فردی خود، به دلیل دریافت و پرداخت فوران تصویر و اطلاعات، عالمی است به ظاهر همه‌چیزدان، اما به دلیل ایفای نقش‌اش در وانمایی، می‌داند جاهل است. بنا بر این معرفت شکل نمی‌گیرد و واقعیت متورم، امر مصرفی است برای گذر، برای ناتمامی. در اینجا سوژه، علاوه بر جستجوی خویشتن در شبکه، در جستجوی شناخت ابژه‌های جهان است، اما هیچ چیزی به دست نمی‌آورد جز وانموده‌ها؛ ارتباط با واقعیت از بین می‌رود و هیچ معنایی شکل نمی‌گیرد و معرفت اساساً ناممکن می‌شود. آنچنان که سوژه دکارتی مبتنی بر «خود»، «بی‌خود» می‌ماند و مدام در حال گم شدن پشت تصاویری است که شبکه، اکو شده، از او می‌سازد. سوژه خود را در میان واقعیت وانمایی شده متورم می‌شناسد و از این شناخت غیر کامل، مایوس و فروریخته است و مدام به دنبال تکنولوژی مبسوط‌تری است، تا شدت مصرف او رو به بی‌پایانی، بیشتر شود. سوژه، حالا تمام آنچه از جهان به دست می‌آورد، از طریق شبکه‌های اجتماعی است. او مدام منتظر است که صفحه گوشی‌اش روشن شود و یک اعلان آن بالا چشمک بزند. روشن شدن گوشی، تجسم «بودن» اوست. شبکه‌های اجتماعی، نزدیک‌ترین امر به او هستند، تا آنجا که همه شناختش از هستی را می‌سازند. هیچ چیزی به اندازه گوشی تلفن همراه، به انسان امروز نزدیک نیست و چنین است که انسان به آنلاین بودن دچار است و مدام می‌خواهد دیده شود و خود را در این دیدن بیابد. انسان درگیر از خودبیگانگی است و دائم تلاش می‌کند خود را بازگرداند. او برای قرار یافتن باید همیشه در حال لمس این ابژه تکنولوژیک باشد و نمی‌تواند بدون آن زندگی کند. در واقع در فراواقعیت متورم، جهان با وانموده، حجیم شده و سوژه را از فرط نزدیکی به آن نابینا کرده است. رابطه میان واقعیت و تصویر کاملاً گسسته شده و تدوین و تقطیع، اجازه تولید وانموده‌های بی‌پایان را می‌دهد. سوژه امروز بیرون از تاریخ قرار گرفته و اساساً امکان ظهور و تجلی هیچ واقعیتی برایش وجود ندارد. «به ادعای بودریار، آن قدر نزدیکیم که هیچ فاصله انتقادی وجود ندارد که بتوان از آنجا در خارج از این فناوری‌ها و نشانه‌های همه جا حاضر، زندگی کرد.» (توفولتی، ۱۳۹۶: ۵۶) می‌توان میان واقعیت و تصویر، تبادلی مفروض داشت. همه چیز حالا فقط تصویر است و وقتی غیر از تصویر نباشد، تبادل محال خواهد شد.

امروز همه چیز از فرط شفافیت، رنگ می‌بازد. مبادله محال می‌شود، زیرا در واقعیت حاد، غیریت قابل مبادله‌ای وجود ندارد. نور بر همه جا تابیده می‌شود. «ما به نقطه مبادله محال رسیده‌ایم که طی آن باید در چارچوب‌هایی که شرایط دیجیتال شده و اشباع از رسانه‌های کنونی وضع می‌کنند با تصاویر مواجه شویم-شرایطی که از هیچ تلاشی برای سرکوب عدم قطعیت و پیش‌بینی ناپذیری فروگذار نیست.» (همان: ۶۲) اگر در دوره چهارم، عدم قطعیت جهان قطعی بود، حالا و در واقعیت متورم، این عدم قطعیت، خود مشمول عدم قطعیت است. اصلاً زمینه‌ای نیست که بتوان بر آن متکی شد و تزلزل (عدم قطعیت) را تبیین کرد. «به نظر می‌رسد هدف علم و تکنولوژی بیشتر آن است که ما را با جهانی کاملاً غیرواقعی، ورای معیارهای حقیقت و واقعیت مواجه سازد. انقلاب زمانه ما، انقلاب عدم قطعیت است.» (بودریار، ۱۳۹۷: ۵۷) هیچ فاصله‌ای برای شناخت ممکن نیست. فاصله میان سوژه و ابژه فراواقعی؛ در یگانگی آن‌ها از بین رفته، گویی چشمی را به یک تابلو بچسبانی، هیچ نخواهی دید، حتی اگر در روشن‌ترین و مرئی‌ترین وضع موجود باشد؛ «دیگر هیچ تمایزی وجود ندارد، هیچ فضای خالی، هیچ غیابی: شما وارد صفحه می‌شوید و تصاویر مجازی بدون هیچ قید و بندی آزاد می‌شود. درست همانطور که وارد زندگیتان

می‌شوید، قدم‌زنان وارد یک صفحه می‌شوید. انگار که زندگیتان را مانند یک لباس حس‌گر به تن می‌کنید.» (Baudrillard, 2002: 177)

سوپرژه امروز در وضعیتی است که نسبت به همه ابژه‌ها بی‌فاصله است، خودش ابژه است و کوری سرنوشت اوست. بودریار در توضیح واقعیت مکمل می‌نویسد: «ما آماده پذیرش این امر نیستیم. با وجود این، به گونه‌ای متناقض تلاش می‌کنیم با تکیه هر چه بیشتر بر سیستم‌های اطلاعاتی و ارتباطی از عدم قطعیت بگریزیم و در نتیجه عدم قطعیت را تشدید کنیم. این نوعی فرار رو به جلو است؛ مسابقه تعقیبی تکنولوژی و آثار سوء آن و نیز انسان.» (بودریار، ۱۳۹۷ ب: ۵۷) «ما از همه سو در معرض تابش تکنولوژی، تصاویر و اطلاعات قرار داریم، بی‌آنکه راهی برای انکسار تشعشعشان داشته باشیم؛ در نتیجه محکوم به رفع و رجوع همه فعالیت‌ها... و پالایش کامل‌شانیم.» (همان: ۵۹) در واقع سوپرژه امکان این را ندارد، تا چیزی را پالایش کند، اراده و فعلیتی وجود ندارد. همه چیز در واقعی‌ترین شکل ممکن، تصویری شده است. سوپرژه علیرغم اینکه احساس می‌کند در آزادی کامل به سر می‌برد، اما خود می‌داند که در حصر پیام‌های متعدد و متکثر است. «[شما] مطمئناً در یک عصر طلایی آزادی بیان به سر می‌برید، به شرط آنکه باور کردن دروغ، عادت چشمانتان باشد. آیا آن قطعه فیلمی که در حال تماشايش هستید، واقعی است؟ آیا همان جا و همان وقت که می‌گوید فیلمبرداری شده است؟» (Tufekci: 2018)

در این دوره انسان، بیش از هر چیزی، با گوشی‌های هوشمندش زندگی می‌کند؛ آن‌ها شکل بودن او هستند و شبکه‌های اجتماعی، محتوای هستی او. امروز، «کل پارادایم امور حسی تغییر پیدا کرده است... ما بیش از پیش به صفحه نمایش نزدیک می‌شویم؛ نگاه ما در سراسر تصویر پخش می‌شود. ما دیگر شاهد فاصله تماشاگر با صحنه نیستیم.» (بودریار، ۱۳۹۷ ب: ۷۲) حد و مرزی وجود ندارد، یگانگی ابژه و سوپرژه ما را در یک گرداب بدون بلع، مدام می‌چرخاند. «صفحه نمایش حالت مجازی دارد و در نتیجه، امکان رسیدن به آن وجود ندارد. به این دلیل است که بدن تنها در شکلی انتزاعی _ کاملاً انتزاعی _ به مشارکت می‌پردازد؛ مشارکتی که ارتباطات نام دارد.» (همان: ۷۲) انسان و گوشی هوشمندش، با هم از جا بر می‌خیزند و به رخت خواب می‌روند، اما ماشین هیچ‌وقت نمی‌خوابد، آن همواره بیدار است و همواره سوپرژه را در مسیر نامتناهی مجازی همراهی و هدایت می‌کند، مسیری که برای آن مقصد و مأوایی متصور نیست. «ما مجبوریم به این تکثیر تصاویر تن دهیم، به دنیایی که از طریق صفحه‌ها و پرده‌ها به تصویر تبدیل می‌شود، به جهان که دارد به تصویر تبدیل می‌شود، به تبدل همه چیز به تصاویر. اما آنجا که همه چیز تصویر می‌شود، دیگر تصویری نیست.» (Baudrillard, 2001: 67) و در این شرایط فراواقعیت متورم، سوپرژه از خود نیز تصویر و تصویری نخواهد داشت.

در عصر شبکه‌های اجتماعی ناواقعیت مدام سوپرژه را در بر می‌گیرد و مدام او را به چالش می‌کشد، این یعنی، ما امروز در معرض کثیری از اطلاعات هستیم که نمی‌دانیم هست یا نه، اما همین که با آن مواجه می‌شویم، از آن متأثر خواهیم شد. «در عصر رسانه‌های اجتماعی، بسیاری دیگر از رفیع‌ترین ایده‌های قدیمی درباره آزادی بیان هم در حساب و کتاب رایانشی نمی‌گنجد. انتشار و بررسی اخبار قلبی تیشه به ریشه این ایده جان‌استورات میل زده است که معتقد بود "بازار ایده‌ها" موجب رفیع جایگاه حقیقت می‌شود.» (Tufekci, 2018) «در زمانه اخیر که تکنولوژی با سرعتی برق‌آسا به پیش می‌تازد، تصویری بی‌معنا و نوظهور از آزادسازی امر واقعی به وسیله تصویر و آزادسازی تصویر به واسطه ساحت دیجیتال سخن می‌گوید.» (بودریار، ۱۳۹۴: ۴۸) «همه تصمیم‌ها درباره شبکه‌ها، صفحه‌های نمایش، اطلاعات یا ارتباطات حالتی زنجیروار، ناقص، بخشی و فرکتال دارند.» (همان،

۱۳۹۷ ب: ۷۴) امروز همه چیز هشتگ می‌شود، داغ می‌شود و در این داغی، همه چیز معنایش را از فرط بودن از دست می‌دهد. سوژه از خود می‌پرسد:

من انسانم یا ماشین؟ در رابطه سنتی میان انسان و ماشین ابهامی وجود ندارد: کارگر همواره به نوعی نسبت به آن ماشینی که با آن کار می‌کند، احساس بیگانگی دارد و به واسطه آن از خود بیگانه می‌شود. اما دست کم او جایگاه ارزشمند از خودبیگانه را حفظ می‌کند. تکنولوژی‌های جدید... من را از خود بیگانه نمی‌کنند، بلکه مداری یکپارچه با من تشکیل می‌دهند. (همان، ۷۵)

دیگر من مستقلی وجود ندارد. سوژه با ابژه‌اش یکپارچه می‌شود و بدین ترتیب، نیست خواهد شد؛ ابژه نیز نیست شده است. نیستی بر اثر افراط در قربت، در دسترس بودن و از بین رفتن تمایز. واقعیت متورم، فراواقعیت ماکمل یا فرکتالی است که از شدت تکثیر و تکرار در شبکه‌های اجتماعی، به واسطه گوشی‌های هوشمند، موجب نابینایی می‌شود. در واقع در این جهان موهوم، جایی برای بازی نیست، امر مجازی یکسر واقعیت را نابود کرده و توهم را معیار پنداشته است. در واقع «وهم ابژکتیو و وهم سوژه‌کتیو؛ وهمی مضاعف، متشکل از هم‌دستی جدایی‌ناپذیر این دو که مانع هرگونه بازتاب متافیزیکی از جهان به واسطه اندیشه و تفکر می‌شود» (همان، ۱۳۹۷ ب: ۶۴) ایجاد کردند. این توهم، توقف اندیشیدن است، حجابی در برابر کشف معنای امر واقع توسط سوژه انسانی. «شبکه» اکنون به جای «من» می‌اندیشد و باعث می‌شود هم سوژه و هم ابژه در یک بازی بی‌پایان بی‌معنا، در گستره بی‌پایان فضای مجازی قرار بگیرند، بی‌آنکه بخواهند در این مسیر اغواگرانه و سپس اغوازده بایستند. با این اتفاق فلسفه نیز پیش نمی‌رود. زیرا «این ابژه خلق شده است که به ما فکر می‌کند؛ ابژه‌ای که گاهی بهتر و سریع‌تر از ما فکر می‌کند؛ ابژه‌ای که قبل از آنکه بدان بیندیشیم به ما می‌اندیشد.» (همان: ۶-۶۵) همان شبکه‌ای که به آن بی‌پایان امکانات داده شده و تا بی‌نهایت، امکان وسعت دارد و دیگر در اختیار انسان نیست. امروز و در عصر حاضر، سوژه واقعیت را از دست داده و با از دست دادن آن، روند ظهور فراواقعیت متورم را تسهیل کرده و هرگونه ابژه‌ای را از بین برده است. _ ابژه نه به عنوان یک هویت مستقل، بلکه به عنوان سازنده هویت سوژه، هویت من شناسنده _ از این جهت بودریار منتقد سوژه است، کسی که واقعیت را مبتنی بر شناخت انسان و وسائط این شناخت می‌داند و حالا معتقد است نه ابژه مطلق باقی مانده و نه سوژه‌ای که بتواند آن را به دست بیاورد و جهان را با آن بشناسد. «این پایان وهم ابژه و بدین سان پایان فلسفه‌ای است که به واسطه توازن سوژه و ابژه خود را تعریف می‌کرد و فراسوی این توازن، دیگر چیزی برای گفتن ندارد.» (همان: ۶۹) این پایان اندیشه مدرن و حتی عدم قطعیت دوران پسامدرن است. سوژه عصر شبکه‌های اجتماعی، همواره در اضطراب است، اضطراب دیدن و دیده شدن خود، رقابت کردن و مصرفی شدن. سوژه‌ای که انگار دیگر نیست و مدام ابژه سوژه‌های کلان‌تر می‌شود و وانموده‌های ویروسی تمام زندگی او را در بر گرفتند. امروز در میان مطالب شبکه‌های اجتماعی ما، در آلبوم استوری‌های دنبال‌شونده‌های ما، مشتت تصویر و پُست بی‌ربط وجود دارد که ما تصادفاً آن‌ها را کنار هم می‌بینیم و از دیدن مجموعه آن‌ها، احساس پوچی داریم. چون اصلاً هیچ مدلولی جهت ارجاع این دال‌ها وجود ندارد. همه چیز در بازی نشانگان گرفتار شده و ما نیز در آن بازی، بر «هیچ‌کس» بودن خود صحنه می‌گذاریم. «ما در جهانی تصادفی به سر می‌بریم. جهانی که دیگر در آن هیچ سوژه و ابژه‌ای را نمی‌توان پیدا کرد که به نحوی هم‌ساز و موزون در دامنه دانش جای گرفته باشد.» (همان، ۱۳۹۶: ۷۹)

به این ترتیب دوران واقعیت متورم، دورانی است که شناخت در ذهن ما شکل نمی‌گیرد، بلکه اطلاعات به صورت بسته‌بندی در ذهن انسان جای‌گذاری می‌شود و او همچون یک ماشین، نسبتی را که دنیای مجازی ازش می‌خواهد، با جهان پیرامون برقرار می‌کند. فراواقعیت متورم مدام در برابر سوژه چاق‌تر می‌شود تا دید او را نابود

کند. امروز و در عصر شبکه‌های اجتماعی قوه ادراک و بازشناسی وجود ندارد؛ همه چیز در شبکه شکل می‌گیرد و شبکه، فراواقعیتی بی‌پایان، بی‌مبنا و فاقد معناست؛ «زین پس پرسشی بروز نمی‌کند، چرا که دیگر حتی سوژه‌ای وجود ندارد تا آن را مطرح کند، جایگاه سوژه در این عملیات، یکپارچه دچار کسوف گردیده است.» (همان، ۱۳۹۷: ۶۹) دوران واقعیت متورم و تسلط شبکه‌ها، دوران گذار از سوژه در بسط بی‌پایان سوژه‌کتیویسم، به سوی تسلط بی‌پایان شبکه یا شبکه‌گرایی است. انسان همواره در مقام سوژه به ابژه‌ها فکر می‌کند زیرا «فرضیه واقعیت ابژکتیو تاثیر بسزایی بر ذهن ما می‌گذارد، تنها بدین خاطر که آسان‌ترین راه حل است.» (همان: ۷۲) اما حالا همه چیز تمام شده و این اتمام، خود در وانمایی متورم، توهم هستی را ایجاد می‌کند.

پایان سوژه در شبکه

وقتی پرسیده می‌شود چه کسی پس از سوژه می‌آید؟ پاسخ روشن است: شبکه. شبکه همان ادامه مسیر سوژه است، با تعداد کثیری کارگر توأمان فعال و منفعل که روزی سوژه بودند؛ همچون افسانه‌ای که تلاش می‌کرد جهان را در مقام ابژه‌ها به شناخت در بیاورد. سوژه‌ای که به عنوان یک امر متافیزیکی، در تاریخ اندیشه همراه شناخت و آگاهی انسان مطرح بوده و در شرایطی که سوژه بازنمایی و سوژه آگاهی تلقی می‌شده، امروز به سوژه وانمایی شده مبدل گشته یا بهتر است بگوییم سوژه نیز خود وانموده واقعیت متورم است. با پایان افسانه سوژه و تورم جهانی که ناواقعیت وانموده در آن حکم می‌راند و شبکه جای خویشتن می‌اندیشد، امروز سوژه آنلاین، جای سوژه موجود را می‌گیرد و شبکه، سوژه آنلاین است. زیرا جهان نامتناهی مجازی، در حال بلعیدن جهان متناهی مادی است و این گذار بی‌پایانی است که شاید هیچ‌گاه به وضع جدیدی در نیاید و خود گذار، یک «وضع» بی‌پایان باشد.

از منظری دیگر، امروز تعداد محدودی از پلت‌فرم‌های دیجیتال هستند که ساختار جریان توجه به سوژه را می‌سازند. امروز قدرت در اختیار سازندگان محتوا نیست، بلکه، در سازندگان بستر چرخش محتواست. پلت‌فرم‌ها امروز فاقد ایدئولوژی و یک ایده اخلاقی مشخص‌اند. پلت‌فرم‌ها امروز خود پیام‌اند، سعی می‌کنند جهان ما را از دریچه خود به ما بنمایانند و در این مصرف به شیوه دلخواه خود، نظام معرفتی ما را تغییر دهند. ما همواره در حال رصد شدنیم، ما همیشه عریانیم و حتماً عده‌ای هستند که می‌دانند ما چه چیزی را می‌بینیم، کجا می‌رویم، با چه کسانی درباره چه چیزی سخن می‌گوییم و هزار موضوع اضطراب‌زای دیگر؛ سوژه‌ای که هم مضطرب است و هم نمی‌تواند از لمس این صفحات دست بکشد. چون هستی‌اش مرادف آنلاین بودن است. امروز، استفاده از کامپیوتر دیگر فقط مربوط به کامپیوتر نیست، مربوط به کل زندگی است. *سلیکون‌ولی*، امروز ایدئولوژی می‌فروشد، ایدئولوژی حضور در جهانی که اینترنت و شبکه‌های اجتماعی می‌سازند. آن‌ها مدعی‌اند که دواي درد همه چیزها، در شبکه بودن است، بازسازی و رهایی جامعه با کدهای کامپیوتری که بهشتی جدید برایمان خواهند ساخت، نه از اتم‌ها که از بیت‌ها.

«با نگاه به تاریخ رسانه‌های قرن بیستم معلوم می‌شود که هر تکنولوژی، سینما، تلفن، رادیو و تلویزیون چرخه‌ای مشابه را از سر گذرانده است. در ابتدا، فضای با شکوهی از آشوب، خلاقیت، گشودگی و آزادی داشته، اما در نهایت منافع بنگاه‌ها آن را قبضه کرده‌اند.» (ناتن، ۱۳۹۷: ۳-۶۲) امروز هم این اتفاق افتاده است، سود سرشاری از ساختن این ابزارهای تکنولوژیک به جیب شرکت‌های غول‌آسای انفورماتیک سرازیر است و ارزشمندترین برندها متعلق به دنیای دیجیتال‌اند. این برندسازی یک پروسه است؛ در واقع، هدف بیشتر سازمان‌هایی که این پلت‌فرم‌ها را هدایت می‌کنند این است که از طریق فناوری‌های رمزگذاری خود به یک فعالیت آنلاین خاص نفوذ کنند و در

حالت آرمانی برند آن‌ها، علامت مشخصه برای یک فعالیت رسانه‌ای خاص تبدیل شود... . بارزترین نمونه این رمزگذاری و پدیده‌های برندسازی در دنیای آنلاین، تطور گوگل کردن است که اکنون به منزله جستجوی آنلاین به کار می‌رود (فن‌دایک، ۱۳۹۶: ۱۹).

به این ترتیب شبکه، بی‌آنکه مرکز هدایت یکپارچه محتوایی داشته باشد، بستر را برای در نور دیده شدن انسان توسط سیل بی‌منشاء واقعیت متورم مهیا کرده و جز آن، هر واقعیتی در ناپدید می‌شود. دیگر فاعلیتی وجود ندارد و تنها شکل آن باقی است. سوژه با امری به عنوان ابژه یا واقعیت مواجه است که شبکه در مسیر او قرار داده و همان است که واقعیت را به نحو وانمایی شده پیش چشم‌اش می‌گذارد، ناواقعیتی که وهم واقعی بودن دارد. سوژه از جهانی با خبر است که شبکه برایش انتخاب می‌کند و جز آن جهان اصلاً برایش وجود ندارد. پس او در جهان نیست، در شبکه است و انسان هویتش را آنجا می‌سازد و ابژه‌هایش را آنجا به دست می‌آورد؛ آنجا مصرف می‌کند و در همان جا مصرف می‌شود. «واقعیت توسط واقعیت مجازی شکار شده است؛ پیامد نهایی، فراشدی که با انتزاع واقعیت ابژکتیو شروع شده بود؛ فرایندی که نقطه پایان آن واقعیت یکپارچه است... آن چه در واقعیت مجازی داریم دیگر چیزی از نوع جهانی دیگر نیست، بلکه جایگزینی است برای کل جهان.» (بودریار، ۱۳۹۷، پ، ۴۵) سوژه واقعی به معنای عام و با هر برداشتی، مُرده و جای خود را به جسد سوژه‌نمای مجازی داده و این جسد خود در وانمایی بی‌وقفه‌ای، معلول فروپاشی ابژه، گرفتار شده است. گویی وهم، واقعیت و حقیقت یکی شدند؛ بی‌تمایز و معیار تمیز. این سیطره بی‌خلل شبکه است و واقعیت متورم، در وانمایی شبکه‌ای اعم از تلویزیون، رادیو و اینترنت، بی‌وقفه مرزهای جهان را در می‌نوردد و بر انکشاف «وجود» و دریافت «حقیقت» حجابی وسیع‌تر و ضخیم‌تر می‌نهد. ما امروز «هم گروگان گیر و هم گروگان هستیم... ابژه‌ای نفرین شده که قادر به خلاصی خود از آن نیستید، زیرا نمی‌دانید که با آن چه کار کنید.» (همان: ۸۵) سوژه، مُرده است، و از او جز یک وانموده تهی و فاقد اعتبار چیزی باقی نمانده است: یک جسد، یک تن. به این ترتیب «ما از واقعیت ابژکتیو به سمت ساحت بعدی حرکت کرده‌ایم، نوعی واقعیت فوق‌العاده [افراطی] که به هر دوی واقعیت و خیال پایان می‌دهد.» (همان: ۴۵) چیزی که ما آن را واقعیت متورم نامیدیم، تورمی که لحظه فرجام و انجام ندارد و وانمایی در آن بدون توقف است.

نتیجه‌گیری

در نتیجه امروز سوژه، جسدی است که حیاتش به پایان رسیده، به جایی که نمی‌توان مابعدش را تصور کرد، چون مابعدش نیز محصول وانمایی عمیق‌تری است. دیگر من نمی‌اندیشم، بلکه اندیشه در شبکه جای من می‌اندیشد، کوژیتوی دکارت، دازاین هایدگر، آگوی استعلایی هوسرل، همه و همه در حضور مطلق وانموده‌ها پایان یافته‌اند و عصر شبکه‌های اجتماعی که محصول بسط سوژه‌کتیویسم بود، امروز انسان را از هر شأنی تهی می‌کند و جمله سنگ بنای سوژه‌کتیویسم دکارتی به نحو نمادین منقلب خواهد شد: «شبکه می‌اندیشد، پس شبکه وجود دارد.» امروز هیچ غیر و غیریتی از شبکه نیست و این یکپارچگی، یعنی پایان واقعیت و این پایان را نمی‌توان دریافت، جز آن گاهی که بتوان بار دیگر از این نظم خارج شد، اما هیچ خروجی روشنی وجود ندارد، زیرا همه چیز یکپارچه شده است؛ به این ترتیب، پرده آخر، پرده ناتمام خواهد بود. «در واقع سوژه _ سوژه به منزله عامل اراده، اختیار، بازنمایی؛ سوژه قدرت، دانش، تاریخ _ در حال ناپدید شدن است، اما شبح‌اش، بدل خودشیفته‌اش را از خود به جا می‌گذارد... سوژه ناپدید می‌شود، جای خود را به سوژه‌کتیویته‌ای پراکنده و معلق و بی‌پیکر می‌دهد.» (بودریار، ۱۳۹۴: ۳۹-۴۰) حالا سوژه هیچ چیزی ندارد، حتی خودش را. آن من اندیشنده‌ای که بنای سوژه‌کتیویسم بود، مُرده است و بنابراین، جهان امروز، جهان پایان بی‌پایان شبکه‌هاست و با هر تکنولوژی پیشرفته‌تری که بیاید، این

تهی‌شدگی مطلق، ادامه دارد. انسان‌ها با ظهور هوش مصنوعی، پیشرفت بیوتکنولوژی و ساختار قدرت‌ها در مهار آن‌ها، تمام شدند و حتی این خاتمه را هم دیگر نمی‌توانند درک نمی‌کنند.

پی‌نوشت‌ها

- ^۱ اخترشناس و ریاضی‌دان لهستانی که نظریه خورشید مرکزی را در برابر نظریه زمین مرکزی گسترش داد.
- ^۲ یا برخال، یعنی ساختاری هندسی که با بزرگ کردن هر بخش از این ساختار به نسبت معین، همان ساختار نخستین به دست می‌آید.
- ^۳ با نشان # یک نماد پیشوندی است که در خدمت شبکه‌های اجتماعی قرار دارد و نقش برجستگی را ایفا می‌کند که پست‌ها و نظرات را می‌تواند دسته‌بندی نماید.
- ^۴ به معنای روند است و در شبکه‌های اجتماعی به امری می‌گویند که مورد توجه کاربران بسیاری قرار گرفته و کاربران نسبت به آن واکنش‌های فراوانی دارند. ترند در توئیتر با هشتگ اصطلاحاً داغ می‌شود و بالا می‌آید.

References

- Baudrillard, Jean (1993) *Symbolic Exchange and Death*, Trans. Lain. H. Grant. London: Sage Publication.
- Baudrillard, Jean (2001) *Fragments*. Trans. Chris Turner, London and New York: Routledge.
- Baudrillard, Jean (2002) *Screened Out*. London and New York: Verso.
- Baudrillard, Jean (2005) "Violence of the Virtual and Integral Reality", *International Journal of Baudrillard Studies*, Vol. 2, No. 2.
- Baudrillard, Jean (2015) *Hasn't Everything Already Disappeared*, Trans. Ehsan Kianikhah. Tehran: Nevisandeh Pub. (in Persian)
- Baudrillard, Jean (2017) *Passwords*, Trans. Ali Rostamian. Tehran: Ketabe-e Pagard Pub. (in Persian)
- Baudrillard, Jean (2017) *The Intelligence of Evil or The Lucidity Pact*, Trans. Hosein Mohammadi. Tehran: Mania Honar (in Persian)
- Baudrillard, Jean (2017) *The Transparency of Evil: essays on extreme phenomena*, Trans. Pirooz Izadi. Tehran: Sales Pub. (in Persian)
- Baudrillard, Jean (2018) *Simulacres et Simulation*, Trans. Pirooz Izadi. Tehran: Sales Pub. (in Persian)
- Bauman, Zygmunt (2014) *Intimations of Postmodernity*, Trans. Hassan Chavoshian. Tehran: Qoqnoosh Pub. (in Persian)
- Bilton, Nick (2017) The End of the Social Era Can't Come Soon Enough. www.vanityfair.com. (23 nov. 2017)
- Critchley, Simon (2012) *Levinas & Subjectivity*, Edit & trans: Mahdi Parsa & Sahar Daryab. Tehran: Rokhdad-e No. (in Persian)
- Dijck, José Can (2017) *The Culture of Connectivity: a critical history of social media*, Trans. Hosein Hassani. Tehran: Soureh Mehr. (in Persian)
- Heidegger, Martin (2000) "The Age of the World Picture" *Journal of philosophy*, trans. Hamid Talebzadeh, Vol.1, summer 2000, Page 139-156. (in Persian)
- Kant, Immanuel (2015) *Critique of Pure Reason*, Trans. Behrooz Nazari. Tehran: Qoqnoos Pub. (in Persian)
- Nathan West, Adrian (2017) "Media and Transparency: An Introduction to Byung Chul-Han in English" available at: <https://lareviewofbooks.org/article/media-and-transparency-an-introduction-to-byung-chul-han-in-english/> (27 jun 2017)
- Toffoletti, Kim (2015) *Baudrillard Reframed: interpreting key thinkers for the arts*, Trans. Vahidollah Mousavi. Tehran: Farhangestane-e Honar. (in Persian)
- Tufekci, Zeynep (2018) "It's the (Democracy-Poisoning) Golden Age of Free Speech". www.wired.com (16 jan. 2018).